

RESEARCH ARTICLE

Evaluation During the Implementation of the “Youthful Population and Protection of the Family” Law in Iran Using the Social Audit Approach

Zohreh Hasanisadi^{1*}, Rasoul Sadeghi²

1. Master of Public Policy, Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

* Corresponding Author's Email: zohreh.hasanisadi@ut.ac.ir

2. Associate Professor of Demography, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: rassadeghi@ut.ac.ir

Received: 11 December 2023

Accepted: 24 February 2024

 <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2024.97822>

ABSTRACT

The social audit approach is proposed under the ongoing evaluation and monitoring. In this approach, there are policy inputs and processes, including resources diversion and transformation. This article evaluates the impact of the Youthful Population and Protection of the Family law on the childbearing attitudes and willingness to have children according to this model. The qualitative method and in-depth interviews with the audience of the law was used. Findings indicated that under "inappropriate policy inputs" the sub-categories of insufficient incentives compared to economic conditions, not including the basic needs of having children, and The inefficient content of cultural policies, have reduced the effects of the law. In the under "policy processes" there has been the resources deviation due to the taste of executive agencies and "resource transformation" due to negative behaviours against granting facilities. Distrust in government incentives, the failure to provide an efficient solution in the face of the complexities and structural conditions of executive institutions have reduced the effects of the law.

Keywords: Low Fertility, Protection of the Family, Policy Evaluation, Social Audit, Iran.

Citation: Hasanisadi, Zohreh; Sadeghi, Rasoul (2024). Evaluation During the Implementation of the “Youthful Population and Protection of the Family” Law in Iran Using the Social Audit Approach. *Iranian Journal of Public Policy*, 10 (1), 77-92
DOI: <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2024.97822>

Published by University of Tehran.

This Work Is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

مقاله پژوهشی

ارزیابی حین اجرای قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت با استفاده از رهیافت ممیزی اجتماعی

زهره حسنی سعدی^{۱*}، رسول صادقی^۲

۱. کارشناسی ارشد سیاستگذاری عمومی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران
* رایانامه نویسنده مسئول: zohreh.hasanisadi@ut.ac.ir

۲. دانشیار گروه جمعیت شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
رایانامه: rassadeghi@ut.ac.ir

doi <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2024.97822>

تاریخ دریافت: ۲۰ آذر ۱۴۰۲
تاریخ پذیرش: ۵ اسفند ۱۴۰۲

چکیده

رهیافت ممیزی اجتماعی ذیل حوزه ارزیابی حین اجرا و پایش سیاست مطرح شده است. در این رهیافت، دو مؤلفه ورودی‌ها و فرایندهای سیاستی شامل مفهوم انحراف و تبدیل منابع وجود دارد. پژوهش حاضر تأثیر سیاست‌های قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت بر نگرش و تمایل به فرزندآوری را طبق این رهیافت ارزیابی می‌کند. نتایج این ارزیابی که از بکارگیری روش تحقیق کیفی و مصاحبه با مخاطبان قانون به دست آمد، نشان می‌دهد؛ ذیل ورودی‌های نامناسب سیاستی، مؤلفه‌های کافی نبودن مشوق‌ها در مقایسه با شرایط اقتصادی، دربرنگرفتن نیازهای اساسی فرزندآوری و محتوای ناکارآمد سیاست‌های فرهنگی موجب کاهش تأثیرات سیاست شده است. ذیل فرایندهای سیاستی به دلیل برخورد سلیقه‌ای دستگاه‌های مجری، انحراف از منابع و تبدیل منابع بدلیل رفتار منفی در مقابل اعطای تسهیلات رخ داده است. علاوه بر این، عدم اعتماد به مشوق‌های دولتی و عدم ارائه راه‌حل و سیاست کارآمد در مقابل پیچیدگی‌ها و شرایط ساختاری دستگاه‌ها و نهادهای اجرایی منجر به کاهش تأثیر قانون بر جامعه هدف شده است.

واژگان کلیدی: باروری پایین، فرزندآوری، حمایت از خانواده، ارزیابی سیاست، ممیزی اجتماعی.

۱ ستناد: حسنی سعدی، زهره؛ صادقی، رسول (۱۴۰۳). ارزیابی حین اجرای قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت با استفاده از رهیافت ممیزی اجتماعی (۱۳۶۸ تا ۱۳۹۶). *فصلنامه سیاستگذاری عمومی*، ۱۰ (۱)، ۷۷-۹۲.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2024.97822>

ناشر: دانشگاه تهران.

مقدمه

سیاست‌های جمعیتی نقش تعیین‌کننده‌ای هم در زمینه تأثیرگذاری بر رفتارهای افراد و هم شکل‌گیری روندهای جمعیت‌شناختی ایفا می‌کنند (May, 2018:18). بنابراین سعی دارند تا بر عواملی که بر ترجیحات و رفتار باروری تأثیر می‌گذارند، سیاست‌هایی را وضع کنند. باروری پایین یکی از مهم‌ترین چالش‌های جمعیتی با تبعات اقتصادی و اجتماعی در کشور است. در حال حاضر، میزان باروری کل در کشور کمتر از ۱٫۷ فرزند به ازای هر زن می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱). در دهه ۱۳۹۰ تغییر سیاست از کنترل به افزایش جمعیت مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گرفت و در این راستا، قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت در آبان ۱۴۰۰ در مجلس شورای اسلامی تصویب و توسط رئیس‌جمهور برای اجرا ابلاغ گردید. اکنون که تقریباً دو سال از زمان اجرای قانون مذکور می‌گذرد باید دید که در حین اجرا این قانون با چه مسائل و چالش‌هایی مواجه است. قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت ناظر به مقوله اقتصادی مواردی همانند اختصاص وام برای تولد فرزند، اختصاص خودرو به قیمت کارخانه، افزایش حق عائله‌مندی، اعطای زمین برای افرادی که فرزند سوم و بیشتر دارند، گسترش خوابگاه‌های متاهلی دانشجویی و سیاست‌هایی جهت تامین امنیت شغلی و تسهیل اشتغال افراد دارای فرزند قرار داده است. علاوه بر این، برای حمایت و کاهش هزینه‌های بهداشتی دوران بارداری نیز در مواد ۴۸، ۴۹ و ۵۰، تسهیلاتی همچون کاهش هزینه‌های اقتصادی و روانی دوران بارداری و امکان زایمان طبیعی رایگان در بیمارستان‌های دولتی را قرار داده است. همچنین در بعد اجتماعی همچون اشتغال زنان، قانون مواردی همچون مرخصی زایمان و ایجاد مهد کودک قرار داده است. در بعد ارزشمندی نقش مادری نیز قانون سیاست‌هایی همچون ساخت برنامه تلوزیونی، تبلیغات و محتوای آموزشی کتب درسی در راستای تعدد فرزند و ارزشمندی مادری را قرار داده است. بنابراین با توجه به نظریات اجتماعی- اقتصادی نگرش نسبت به فرزندآوری، مواد قانون تفکیک‌شده و در کنار مدل ارزیابی مبنای پژوهش قرار گرفته است. در این مقاله از یکسو با مبنا قراردادن چارچوب متدولوژیک ارزیابی حین اجرا که توسط ویلیام‌دان ارائه شده است و از سوی دیگر با نظر به مبنای نظری فرزندآوری به ارزیابی حین اجرای قانون قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت مصوب آبان ۱۴۰۰ پرداخته شده است.

رهیافت ممیزی اجتماعی و رویکردهای نظری

وظیفه اساسی ارزیابی حین اجرا، تقویت اطلاعات مرتبط با فرآیند پیاده‌سازی سیاست در یک برهه و مرحله است که اطلاعات مربوطه را می‌توان برای تنظیم، اصلاح یا هدایت فرآیند اجرا یا حتی تصمیمات کلیدی اتخاذ کرد. (Fischer and et al, 2007). در این پژوهش آنچه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، تأثیرات سیاست قانون مذکور بر نگرش و تمایل به فرزندآوری است. در واقع باید دقت داشت که بخشی از نگرش جامعه به واسطه سیاست‌های دولت تغییر می‌یابد و نمی‌توان منکر تأثیرپذیری جامعه از سیاست‌گذاری شد. مسئله مهم در اینجا، نوع و روش سیاست‌گذاری است. در حقیقت نوع سیاست و روش اجرا می‌تواند تعیین‌کننده یک سیاست تا چه اندازه بر جامعه تأثیر می‌گذارد. بنابراین برای ارزیابی تأثیر سیاست‌های قانون مورد نظر، از چارچوب ارزیابی حین اجرا استفاده شده است. چراکه این قانون در حال اجرا می‌باشد و هنوز به پایان زمانی که برای آن تعیین شده نرسیده است. روشی که ذیل این مدل از ارزیابی تعریف شده است با نام پایش^۱ سیاست شناخته می‌شود. این روش با هدف شناسایی توصیفی در سنجش اثرات اقدامات سیاستی جاری به کار گرفته می‌شود. پایش، فرآیندی سیاسی-تحلیلی است که به منظور تولید و تهیه اطلاعات در خصوص علل و پیامدهای سیاست‌های عمومی مورد استفاده قرار می‌گیرد. پایش یک فرآیند پیوسته جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات درمورد یک برنامه و مقایسه نتایج واقعی آن با آنچه برنامه‌ریزی شده است (ILO, 2015). در ذیل پایش چهار رهیافت مطرح شده که هر کدام با توجه به متغیرهایی که بررسی می‌کنند در ارزیابی

1. Monitoring

سیاست‌ها به کار می‌رود. این چهار رهیافت عبارت‌اند از حسابرسی اجتماعی، آزمون اجتماعی، ممیزی اجتماعی و سنتز پژوهش و عمل. با توجه به اینکه هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیرات سیاست است، رهیافت ممیزی اجتماعی انتخاب شده است. ممیزی اجتماعی به صراحت روابط بین ورودی‌ها، فرایندها، خروجی‌ها و تأثیرات را کنترل و پایش می‌کند و تلاش به عمل می‌آورد تا ورودی‌های سیاستی را از نقطه‌ای که اعمال می‌شوند تا نقطه‌ای که افراد و گروه‌های مورد نظر نهایتاً آنها را از منابع دریافت می‌نمایند ردیابی کند. این رهیافت به ما کمک می‌کند تا دریابیم آیا نتایج سیاستی پیامدی از ورودی‌های نامناسب سیاستی‌اند یا حاصل فرایندهایی هستند که منابع و خدمات را از گروه‌های هدف و طرف‌های ذینفع منحرف می‌سازند (Dunn, 2018). فرایندهایی که در یک رهیافت ممیزی اجتماعی مورد کنترل و پایش قرار می‌گیرند دو نوع مختلف را شامل می‌شوند: انحراف منابع و تبدیل منابع. در فرایند انحراف منابع به خاطر عبور منابع از طریق سیستم اجرایی ورودی‌های اصلی از گروه‌های هدف و بهره‌مندان منحرف می‌گردند. موضوع خیلی مهم‌تر در این خصوص در فرایند تبدیل منابع مشاهده می‌گردد. در اینجا منابع و دریافت واقعی آن‌ها توسط گروه‌های هدف ممکن است کاملاً یکسان باشد ولی معنا و مفهوم این منابع برای مجریان برنامه از یک سو و گروه‌های هدف از سوی دیگر کاملاً متفاوت در نظر گرفته شوند (همان). بنابراین با توجه به رهیافت ممیزی اجتماعی که ذیل پایش و مبحث نظری ارزیابی حین اجرا مطرح شده است، مواد مرتبط با فرزندآوری، به عنوان ورودی و آنچه در عمل اجرا شده، خروجی در نظر گرفته شده است. سپس تأثیرات این دو مؤلفه بر نگرش به فرزندآوری مورد سنجش قرار می‌گیرد. همچنین نظریات متعددی در خصوص نگرش و ترجیحات نسبت به فرزندآوری مطرح شده است. در این بین دو سنخ از نظریات اهمیت بسیاری دارند که به تأثیر دو حیطه اقتصادی و اجتماعی تأکید داشته‌اند. نظریه گذار دوم جمعیتی به عنوان مهم‌ترین تبیین‌کننده برای قصد باروری بر مبنای تغییرات نگرشی می‌باشد. «این نظریه، باروری پایین و دوام آن در جوامع صنعتی که باروری آن‌ها به زیر سطح جانشینی رسیده است را با توجه به تغییرات فرهنگی و سبک زندگی که در دهه‌های پایانی قرن بیستم در سطح جامعه و خانواده و نحوه فرزندآوری در آن جامعه پیش آمد توضیح می‌دهد (Shahabadi et al, 2014)». این نظریه بر مؤلفه‌ها و عواملی که بر این ساحت تأثیر گذاشته نیز اشاره داشته که در ادامه به آن پرداخته شده است. اولین مؤلفه مهم و تأثیرگذار که ذیل گذار دوم جمعیتی مطرح می‌شود، تغییر در ساختار خانواده است. ساختار خانواده و ارزش‌های حاکم بر آن می‌توانند نقش به‌سزایی در شکل دهی به نگرش نسبت به فرزندآوری ایفا کنند. شواهد موجود از نقاط مختلف دنیا اشاره دارد که ماهیت نظام خانواده، مؤلفه‌ای کلیدی و تعیین‌کننده در رفتارها و نگرش‌های باروری افراد است و درک الگوهای حاکم بر خانواده و سازوکار تغییرات آن می‌تواند به ارتقای توانایی ما در درک بهتر تحولات باروری کمک کند (Kalantari et al, 2010). این تغییرات شامل کاهش ارزش فرزند، افزایش نرخ طلاق، وجود خانواده‌های تک‌سرپرست، هم‌خوابگی و افزایش مولید خارج از ازدواج در اکثر کشورها برشمرد که همگی آن‌ها به‌نوعی به کاهش نرخ باروری منجر شده‌اند و ممکن است بر ارزش فرزند تأثیر بگذارند (Mohammadi and Rastergarkhaleh, 2015). هرچند برخی از این تغییرات در ایران همانند جوامع غربی پیش نرفت. با این حال افزایش میانگین سن ازدواج، تغییر در الگوهای همسان‌گزینی و تغییر از خانواده گسترده به هسته‌ای، تغییراتی هستند که در خانواده ایرانی رخ داده و بر ترجیحات فرزندآوری اثر گذاشته است. همچنین از عامل فردگرایی در این خصوص نیز می‌توان نام برد. کاهش نرخ باروری می‌تواند نشان‌دهنده تغییر نگرش و نزول ارزش‌های مرتبط با تولد فرزند بوده و در کنار آن معرف ارتقاء سایر ارزش‌ها بالاخص ارزش‌های فردی و تقویت خواسته‌ها بین افراد باشد (Shahabadi et al, 2014). متغیر دیگری که بر ترجیحات و نگرش نسبت به فرزندآوری اثر دارد، عامل دین‌داری است. در جمعیت‌شناسی یک سنت طولانی در مطالعه ارتباط مذهب و باروری وجود دارد. رویکردهای نظری اظهار دارند که سطح دینداری افراد به دو طریق مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند بر باروری اثر گذارد. تأثیر مستقیم، هنجارها و قوانین مذهبی است که بطور خاص در خصوص باروری وجود دارد. آموزه‌های دینی در خصوص سن ازدواج، تعداد فرزندان، استفاده از روش‌های پیشگیری از بارداری، بر باروری اثر گذارد. از سوی دیگر ممکن است افراد در گروه‌های مختلف مذهبی در موقعیت اقتصادی اجتماعی متفاوتی قرار بگیرند و متأثر از این شرایط رفتارهای جمعیتی مختلفی نیز

داشته باشند. در واقع اثر غیر مستقیم، از تعامل مذهب با سایر عواملی که بر باروری اثر می‌گذارند ناشی می‌شود (Modiri and Nasr abadi, 2015). عامل دیگری که در تحقیقات درباره باروری وجود دارد، توجه به نگرش‌های مدرن به خصوص نگرش‌های جنسیتی است که برخی از تحقیقات به طور غیرمستقیم به آن پرداخته‌اند؛ مثلاً، نوگرایی و سنتی بودن توانمندی و اشتغال زنان از متغیرهایی هستند که به طور غیرمستقیم به شاخصه‌های ذهنی و عینی تغییر وضعیت زنان و نگرش‌های جنسیتی مدرن و رابطه آن با رفتار باروری ارجاع دارند (Surosh and Bahrani, 2016). همچنین در نظریه‌های اقتصاد، باروری فرزندان به عنوان کالای اقتصادی با دوام تلقی می‌شوند و تقاضا برای فرزند مبتنی بر یک عقلانیت اقتصادی و تابع منافع تلقی می‌شود که والدین از فرزندان خود انتظار دارند (Neiazi et al, 2017). یکی از این تئوری‌های اقتصادی، تئوری مبادله است. این دیدگاه بیان می‌کند که تمامی روابط انسان بر اساس تجزیه و تحلیل ذهنی از هزینه و منفعت و مقایسه شقوق مختلف شکل می‌گیرد. همچنین تئوری هاروی لیبشتاین مبتنی بر این فرض است که منفعت یا عدم منفعت اقتصادی فرزندان عاملی است که بر تصمیم‌گیری والدین در مورد شمار فرزندان تاثیر می‌گذارد. گری بکر از دیگر صاحب‌نظران این نحله است. او در مقاله مشهور خود با عنوان تحلیل اقتصادی باروری در سال ۱۹۶۰ به تبیین اقتصادی رفتار باروری خانواده‌ها پرداخته است (Kakantari et al, 2010). به اعتقاد وی افزایش درآمد هم کیفیت و هم کمیت فرزندان مورد نظر را افزایش می‌دهد (BECKER, 1960).

روش تحقیق

از آن جهت که هدف پژوهش حاضر ارزیابی قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت از حیث تأثیر بر نگرش نسبت به فرزندآوری می‌باشد، از روش کیفی استفاده شده است. از سوی دیگر در مدل ارزیابی رهیافت ممیزی اجتماعی بر تأثیر فرایندها و برداشت گروه‌های مخاطب از منابعی که در اختیار آنان قرار گرفته، توجه شده که برای به دست آوردن این مؤلفه نیز استفاده از روش‌های تحقیق کیفی مناسب‌تر است. ابزار انتخاب شده در پژوهش حاضر، تکنیک مصاحبه است. در همین راستا از انواع مصاحبه‌های موجود، مصاحبه رئالیستی یا واقع‌گرایانه انتخاب شده است. مصاحبه‌های واقع‌گرایانه، مصاحبه‌های تئوری‌محور هستند، به این معنی که تئوری باید به طور صریح و منظم در طول فرآیند مصاحبه استفاده شود. این مصاحبه‌ها ماهیت کیفی دارند: دیدگاه‌های شرکت‌کنندگان از طریق گفتگو بررسی می‌شود. هدف، استخراج و درک دیدگاه و تجربیات مخاطب است. مصاحبه‌های واقع‌گرایانه در مورد اینکه چگونه، چه زمانی و چرا برنامه‌ها و سیاست‌ها مؤثر هستند و چگونه نیستند، تحقیق می‌کنند. داستان برنامه یا سیاست است که در این مصاحبه‌ها دنبال می‌شود. این امر با ثبت روایت‌های شرکت‌کنندگان در مورد این برنامه محقق می‌شود. زیرا آن تجربیات می‌توانند فرآیندهای مختلف (سازوکارها و زمینه‌ها) و پیامدهای متنوع برنامه را روشن کنند (Greenhalgh and et al, 2017).. با توجه به روش مصاحبه رئالیستی، هر گروهی که بتواند جنبه‌ای از برنامه و سیاست را روشن کند می‌تواند جزو گروه هدف قرار گیرد (Dehghanian and Salimi, 2021). بنابراین گروه هدف این پژوهش براساس دو مؤلفه انتخاب شده است. مؤلفه اول با توجه به سیاست‌های قانون جوانی جمعیت است که برای گروه‌های اجتماعی متعددی وضع شده است. به طوری که برای زنان شاغل، خانه‌دار، دانشجو و همچنین افرادی که دو فرزند و یا سه فرزند و بیشتر دارند، تسهیلات جداگانه‌ای وجود دارد. از سوی دیگر نگرش و ترجیحات نسبت به فرزندآوری تحت تأثیر موقعیت اجتماعی و اقتصادی فرد نیز است. در همین راستا، انتخاب گروه هدف براساس شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی، براساس طبقه‌بندی مناطق شهر تهران صورت پذیرفته است. طبق مطالعات، مناطق شهری تهران از نظر درجه توسعه اقتصادی و اجتماعی در پنج گروه سطح‌بندی شدند؛ چهار منطقه ۳، ۱، ۲ و ۶ مناطق توسعه‌یافته (برخوردار) شهر تهران هستند. دو منطقه ۵ و ۷ نسبتاً توسعه‌یافته محسوب می‌شوند. سطح توسعه در شش منطقه ۴، ۸، ۲۲، ۱۳، ۲۱ و ۱۱ متوسط است و پنج منطقه ۱۰، ۱۴، ۹، ۱۲ و ۲۰ در گروه مناطق کم‌تر توسعه‌یافته قرار دارند. درنهایت، پنج منطقه ۱۶، ۱۵، ۱۸، ۱۹ و ۱۷ مناطق توسعه‌نیافته (خیلی محروم) تهران

هستند (Sadeghi and Zanjiri, 2017). حجم و تعداد مصاحبه‌ها نیز براساس اشباع داده‌ها به دست آمد. حجم نمونه در مطالعات کیفی مرتبط با اشباع نظری است. اشباع نظری به این معناست که پژوهشگر نمونه‌گیری و جمع‌آوری داده‌ها را تا زمانی ادامه می‌دهد که با بینش و مفهومی جدیدی مواجه نشود (Rastgar agah, 2023). در این مطالعه، حجم نمونه ۱۸ نفر است که برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های آن در جدول ذیل آمده است:

جدول ۱. ویژگی‌ها و مشخصه‌های جمعیتی افراد مصاحبه‌شده

ردیف	جنس	سن	منطقه محل سکونت	تعداد فرزندان	شغل	مدت زمان ازدواج
۱	زن	۳۲	۱۴	۱	خانه‌دار	۸
۲	زن	۳۸	۱۰	۲	خانه‌دار	۶
۳	زن	۲۷	۷	۲	خانه‌دار	۶
۴	مرد	۳۲	۵	۱	مستندساز	۸
۵	مرد	۲۹	۱۸	۱	آزاد	۳
۶	زن	۳۹	۶	۵	خانه‌دار	۱۳
۷	زن	۲۵	۲	۱	حسابدار	۵
۸	زن	۳۷	۳	۱	خانه‌دار	۵
۹	زن	۲۸	۱۵	۱	خانه‌دار	۵
۱۰	زن	۲۳	۲۲	۱	معلم	۳
۱۱	زن	۳۱	۱۲	۱	دانشجوی پزشکی	۱
۱۲	زن	۲۵	۱۳	۱	خانه‌دار	۵
۱۳	زن	۲۷	۷	۲	دانشجوی پزشکی	۳
۱۴	زن	۳۵	۸	۳	مدرس دانشگاه	۱۱
۱۵	مرد	۲۷	۲۰	۱	پژوهشگر	۴
۱۶	زن	۲۳	۲۲	۲	عکاس	۵
۱۷	مرد	۴۲	۳	۱	تولیدی لباس	۶
۱۸	مرد	۳۰	۴	۱	مهندس	۵

برای تحلیل متن مصاحبه‌ها، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. تحلیل محتوا به هر رویه‌ای که برای تحلیل، تلخیص، طبقه‌بندی و استنباط خصوصیتی خاص از متن منجر می‌شود و در مواردی معناهای پنهان واقع در آن هویدا شده و گاهی امکان مقایسه چندین متن را به ما می‌دهد، اطلاق می‌گردد (Momeni rad, 2014). در تحلیل متن مصاحبه و براساس مدل ارزیابی، سعی شده است تا دو مؤلفه مهم خروجی‌ها و تأثیرات سیاست مورد بررسی قرار گیرد. خروجی‌ها به معنای «آنچه که مخاطبین سیاست دریافت کرده» مورد واکاوی قرار گرفته است.

یافته‌ها

همانطور که گفته شد؛ تأثیرات سیاست در رهیافت ممیزی اجتماعی از دو جنبه مورد پرسش قرار می‌گیرد. جنبه اول به این مسئله می‌پردازد که اساساً، تأثیرات سیاست به جهت ورودی‌های نامناسب است. جنبه دوم نیز به این بُعد توجه دارد که روند و فرایند اجرای سیاست، اثر سیاست را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بر همین اساس، مؤلفه‌های استخراج شده نیز به دو بخش تقسیم

می‌شوند؛ مؤلفه‌هایی که ناشی از ورودی‌های نامناسب سیاست هستند و مؤلفه‌هایی که در فرایند اجرای سیاست وجود داشته و موجب کاهش تأثیرات سیاست شده‌اند.

ورودی‌های نامناسب سیاستی

کافی نبودن ابعاد مالی سیاست نسبت به شرایط اقتصادی

وام فرزندآوری به عنوان یکی از مشوق‌های مالی قانون، از سوی بسیاری از افراد مورد بررسی، دریافت شده است. این وام برخلاف بسیاری دیگر از موارد مالی قانون به فرزندان اول و دوم نیز تعلق می‌گیرد. به استثنای افرادی که فرزند یا پدر متولد شهرستان‌های باروری بالاتر از ۲٫۵ هستند^۱، همه شامل این وام می‌شوند. در مصاحبه‌ها افراد به ناکافی بودن مبلغ این وام در مقابل هزینه‌های جاری فرزندآوری و شرایط تورمی اشاره کرده‌اند و اذعان داشته‌اند که مبلغ وام، کفاف حل دغدغه‌های اصلی و اساسی افراد پیرامون فرزندآوری را نمی‌دهد.

مادر ۲۳ ساله شاغل منطقه ۲۲: «دغدغه ادم رو کم نمی‌کنه. فرزند هزینه جاری سنگین داره مثل دارو و شیر خشک و پوشک و به اینا نمیرسه».

پدر ۴۲ ساله منطقه ۳: «در شرایط اقتصادی الان این چیزا رقمی نیست. این مبلغ هزینه بیمارستان هست و ما ۲۰ تومن هزینه بیمارستان دادیم. هزینه دوران بارداری هم زیاد بود ولی به چشم ما نیومد بیشتر از ۱۰ تومن هزینه اینا شد».

هزینه‌های فرزندآوری شامل هزینه‌های بارداری و زایمان، هزینه‌های نگهداری فرزند در بدو تولد همچون پوشک، شیرخشک و دارو و الزامات دیگری مانند مسکن و آینده فرزند مهم‌ترین مواردی هستند که دغدغه مالی افراد را پیرامون بحث فرزندآوری شکل می‌دهند. این دغدغه مالی در افراد با طبقات گوناگون اقتصادی وجود داشت. در بین افرادی که از طبقه متوسط و متوسط رو به پایین بودند نیز اذعان داشته که مبلغ این وام تنها حمایت کوچکی است و نقشی در نگرش مثبت و ترجیحات فرزندآوری نداشته و هزینه‌های جاری فرزندآوری زیاد است. وام فرزندآوری برای این قشر صرف پرکردن برخی از کمبودهای دیگر زندگی مثل خرید برخی از وسایل فرزند، بخشی از رهن مسکن و یا خرید خودرو شده‌است و در برنامه‌ریزی برای فرزندآوری آنان نقشی نداشته‌است. بنابراین وام فرزندآوری اثر حمایتی برای قشری از جامعه مخاطب داشت اما موجب تغییر نگرش و یا ترجیحات آنان نمی‌شد.

مادر ۲۷ ساله منطقه ۷: «تأثیری در بچه آوردن ندارد. اگر اینا باشه احساس حمایت میکنم و اینطوری نیست که بگم تشویق بکند».

پدر ۲۷ ساله منطقه ۲۰: «حس کردم دولت می‌خواهد حمایت کند و این حداقل‌ها در دولت قبل نبود. اما حمایت واقعی نیست». قوانین و مقررات تشویقی اعمال شده باید به گونه‌ای باشد که طیف وسیعی از مشوق‌های کارا و مؤثر را دربرگیرد؛ بر این اساس اگر قرار است اجرای این نوع از سیاست‌های جمعیتی به ترغیب فرزندآوری بینجامد، باید به همه جنبه‌های آن توجه کرد و مشوق‌های پیش‌بینی شده کارایی لازم را داشته باشد. از اینرو، نمی‌توان انتظار داشت که تنها تعدادی مشوق مادی، انگیزه فرزندآوری در میان جامعه را به وجود آورد. درحالی‌که رویکرد حاکم بر قوانین و مقررات رغبتی در میان مردم به وجود نمی‌آورد و اثربخش نیست (Ghamami and et al, 2020). تجربه و مطالعات کشورهای دیگر نیز نشان می‌دهد، به طور کلی انتقالات مالی می‌تواند از تصمیمات فرزندآوری حمایت کند اما تأثیر آن‌ها بر باروری تکمیل شده، نسبتاً اندک و ناچیز است. این امر به دلیل این واقعیت

۱. تبصره ذیل بند (ت) تبصره (۴) ماده (۱): اعطای کلیه امتیازات و تسهیلات این قانون مشروط به آن است که نرخ باروری شهرستان محل زادگاه پدر یا فرزند، بالای ۲٫۵ فرزند به ازای هر زن نباشد.

است که انتقالات مالی حتی اگر سخاوتمندانه نیز باشند تنها بخش اندکی از هزینه‌های کودکان را پوشش می‌دهد (Sobotka and et al, 2021: 114). علاوه بر وام فرزندآوری، سهمیه ویژه مادران برای خرید خودرو نیز از دیگر ابعاد مالی بود که برای مادران دارای دو فرزند و بیشتر تعلق می‌گرفت. این مشوق نیز شامل برخی از افراد گروه هدف شده بود و در این میان، مادرانی به راحتی و با یک بار ثبت‌نام کردن برنده شده و برخی دیگر پس از چندین دوره اسم آنان درآمده بود و مدت تحویل خودرو نیز به یک سال افزایش یافته بود. با این حال قیمت خودرو برای افراد با وضعیت اقتصادی متوسط و پایین جامعه سنگین بود و اذعان داشته که فراهم کردن این مبلغ در بازه زمانی سه روزه دشوار بود. به همین جهت تأثیر سیاستی این مشوق نیز چندان پررنگ ارزیابی نشد. در افرادی نیز که یک فرزند داشته در تمایل آنان با توجه به اینکه برای فرزند بعدی از این مشوق می‌توانند بهره‌مند شوند نیز تأثیری نداشت.

در برنگرفتن نیازهای اساسی فرزندآوری

یکی از مهم‌ترین گزاره‌هایی که افراد در حین مصاحبه به آن اشاره می‌کردند، دربرنگرفتن نیازهای اساسی فرزندآوری بود. به طوری که قانون دغدغه‌های اصلی و مهم پیرامون مسئله فرزندآوری را پوشش نمی‌دهد. این دغدغه‌ها شامل مسائل مالی و غیرمالی می‌شوند. دغدغه‌های غیرمالی در میان زنان بیشتر به چشم می‌خورد.

ضعف در سیاست‌های مربوط به هزینه‌های دوران بارداری، زایمان و نیازهای نوزاد

در بُعد مالی، هزینه‌های درمان از جمله سونوگرافی و مراقبت‌های بارداری و زایمان، هزینه‌های مربوط به شیرخشک، پوشک و دارو مواردی بودند که در سیاست‌های جمعیتی دیده نشده‌اند. درحالی‌که این هزینه‌های اساسی برای هر خانواده‌ای وجود دارد و جزو دغدغه‌های اصلی افراد در بحث فرزندآوری است.

پدر ۲۹ ساله منطقه ۱۸: «هزینه‌های دوران بارداری مخصوصاً چکاپ‌ها و سونوگرافی هزینه بالایی دارد»
مادر ۲۸ ساله منطقه ۱۵: «من دوران بارداری سختی داشتم و هزینه سونو بالا بود. اما هزینه دکتر بالا نبود و آزمایش‌های بیخود نمیداد دوستای دیگه‌ام میگفتن که کلی آزمایش اضافه میداد و زیرمیزی میگرفتن از شون ولی دکتر من زیرمیزی هم نگرفت به غیر از هزینه بیمارستان.»

خلأ در سیاست‌های مربوط به فضای دوست‌دار کودک

در بُعد غیرمالی نیز زیرساخت‌های شغلی و شهرسازی، فضای مناسبی را برای مادر و کودک فراهم نیاورده‌است و این مسئله باعث شده تا مادران نتوانند به راحتی با کودک خود در شهر حضور داشته‌باشند. هرچند قانون به احداث مراکز و اتاق‌های مادر و کودک اشاره داشته اما هنوز اجرایی نشده‌است. همچنین، زیرساخت‌های اساسی تری، همچون معابر و فضای حمل و نقل عمومی مناسب حضور مادر و کودک با کالسکه و یا حتی بدون کالسکه وجود ندارد. در قانون نیز به این موارد توجهی نشده و صرفاً به ساخت اتاق‌هایی برای مادر و کودک اشاره شده‌است.^۱

مادر ۲۸ ساله منطقه ۷: «قانون خیلی نیازهای فرزندآوری را پوشش نمی‌دهد. مثلاً با کالسکه بیرون رفتن خیلی سخته. این کار ساده یک پروژه سخته و باید کلی فکر کرد که از کجاها باید رد بشم.»

۱. ماده (۲۲): کلیه دستگاه‌های مذکور در ماده (۲۹) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از جمله سازمان‌ها و شرکتهایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر نام است و کلیه شرکتها و مؤسسات وابسته به آنها موظفند ظرف شش‌ماه پس از ابلاغ این قانون به منظور تکریم و حفظ حقوق مادر و کودک، با طراحی، احداث و تجهیز تمامی ساختمان‌ها و اماکن عمومی، خدماتی و آموزشی و رفاهی تحت اختیار یا نظارت خود، اقدام به تأمین فضای مناسب جهت رفع نیازهای نوزادان، کودکان و مادران باردار جهت استراحت، شیردهی و نگهداری کودکان نمایند.

ضعف در سیاست‌های مربوط به مراکز مراقبت از کودکان

علاوه بر این، از دیگر دغدغه‌های مهم زنان که نسبت به مسئله مالی برای آنان پررنگ بود می‌توان به فقدان و کمبود مراکز مراقبت از کودکان با کیفیت و هزینه کم اشاره کرد. در ادامه به گزاره‌هایی مبنی بر داشتن پرستار و یا نهادهای نگهداری کودک مطمئن با هزینه مناسب اشاره می‌کردند.

مادر ۳۷ ساله خانه‌دار منطقه ۳: «یک پرستار باشه که بیاد کمک و کارهای خونه رو انجام بده. وقتی بچه هست کارهای خونه خیلی تلنبار میشه و روان ادم خسته میشه».

مادر ۲۵ ساله خانه‌دار منطقه ۱۳: «اگر بتونی چندساعتی در روز بچه رو جایی بذاری خیلی خوبه. خانه بازی اومده ولی هزینه‌هاش زیاده و هر روز نمیشه برد».

در همین راستا باید اشاره داشت که خدمات مهدکودک و اختصاص دادن پرستار جزو سیاست‌های مهم جمعیتی در جهان هستند. فرانسه دارای یکی از بهترین تسهیلات و خدمات عمومی مهدکودک برای نگهداری از بچه‌های ۲ ساله و ۳ ساله در سطح اروپا می‌باشد. همچنین در آلمان تسهیلاتی را برای مهدکودک اختصاص می‌دهند. در سوئد نیز کمک هزینه مهدکودک و در بریتانیا استفاده رایگان از مراکز آموزشی پیش دبستانی وجود دارد (May, 2018: 157). بنابراین، ارائه خدمات نگهداری کودک هم برای مادران شاغل و هم خانه‌دار، مهم است. دو مؤلفه کیفیت و هزینه بالای این خدمات از دغدغه‌های اساسی این مادران می‌باشد. هرچند در ماده ۲۲ قانون جوانی جمعیت و ماده ۲۹ قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، دستگاه‌ها ملزم به احداث مراکز نگهداری کودک شده‌اند اما اشکالاتی در صورت‌بندی و ورودی این سیاست دیده می‌شود. اولین مسئله، نادیده گرفتن زنان خانه‌دار است. به فرض اجرایی شدن احداث مراکز نگهداری کودک در دستگاه‌های دولتی، این امکانات تنها برای زنان شاغل وجود خواهد داشت و کماکان زنان خانه‌دار که حدود ۸۵ درصد جمعیت زنان کشور را تشکیل می‌دهند، نمی‌توانند از این امکان استفاده کنند. در این صورت، همچنان معضل هزینه بالای خانه‌های بازی و مراکز نگهداری کودک برای این قشر وجود دارد. از سوی دیگر، مادران شاغل نیز در ماه‌های ابتدایی پس از زایمان خود در مرخصی هستند و نمی‌توانند از خدمات مهدکودک محل کار خود استفاده کنند. بنابراین در این ماه‌ها که مادران به حمایت نیاز دارند تا قوای جسمی و روحی خود را از دست ندهند، پوشش داده نشده‌است. از سوی دیگر معمولاً این مراکز، کودکان بالای دوسال را پذیرش می‌کنند و این دغدغه برای مادران شاغل تا این سنین نیز وجود دارد. دومین مسئله، کیفیت این خدمات است. به طوری که در حال حاضر نیز در برخی از نهادها، مراکز نگهداری کودک وجود دارد، اما کیفیت پایین آن باعث می‌شود چندان مورد استقبال واقع نشود. برخی از افراد نیز در طی مصاحبه به این نکته اشاره داشته‌اند. بنابراین صرف موظف کردن دستگاه‌ها به احداث مراکز نگهداری کودک، نمی‌تواند کیفیت این مراکز را تضمین کند و این نکته از دغدغه‌های اصلی مادران است. به همین جهت، قانون از این منظر نیز نتوانسته که ورودی‌های مناسبی را پیش‌بینی کند و این مسئله اثرات آن را تحت شعاع قرار داده‌است. این درحالی است که باید به موفقیت و اثر اتخاذ سیاست‌های حمایتی دیگر کشورها نیز اشاره داشت. «شواهد و نمونه‌های فزاینده‌ای نیز وجود دارد که نشان می‌دهد برخی سیاست‌های حمایتی توانسته‌اند تأثیرات برجسته‌ای در افزایش سطح باروری داشته‌باشد. سیاست‌های مبتنی بر مرخصی همراه با پرداخت حقوق (مخصوصاً اگر هم پدر و هم مادر به استفاده از این امتیاز تشویق شوند) و امکانات عالی بهره‌مندی از مهدکودک توانسته است، سطح نسبتاً بالای باروری در کشورهای اسکاندیناوی در شمال اروپا شامل نورژ و دانمارک و سوئد را حفظ کرده و ثابت نگه دارد (همان، ۱۶۰)». در واقع این‌گونه سیاست‌ها به سیاست‌های غیرمستقیم جمعیتی معروف هستند. این سیاست‌ها، محیطی را شکل می‌دهند که تصمیم به فرزندآوری بدون تشویق کردن آشکار به ترویج این امر به وجود می‌آید. سیاست‌های غیرمستقیم شامل مرخصی والدین و مراقبت از کودکان می‌تواند بر هزینه- فایده فرزندآوری و همچنین هنجارها و سبک زندگی تأثیر بگذارد. هدف این سیاست‌ها، بهبود

دسترسی به مراقبت از کودکان، مقرون به صرفه بودن و کیفیت ارائه این خدمات است. به طوری که می‌تواند هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم مربوط به فرزندداری را تحت تأثیر قرار دهد. زمانی که هزینه‌های این خدمات بالا باشد، ترکیب فرزندآوری و اشتغال را غیرممکن می‌کند و در نتیجه والدین را مجبور به انتخاب بین کار و فرزندآوری می‌کند (Garry and et al, 2022).

ضعف در قوانین مربوط به والدشدن پدران

یکی دیگر از مسائل مهم برای زنان، عدم مشارکت مردان در فرایند نگهداری فرزند است. این مسئله به طرز بسیار پررنگی بر نگرش آنان نسبت به تعداد فرزند تأثیر می‌گذارد.

مادر ۲۸ ساله منطقه ۱۵: «اگر همسر من همراه من باشه میتونم اوقات فراغت داشته باشم درحالی که همراه نیست. درحالی‌که خودش از سر کار میاد میره فوتبال و اوقات فراغت خودش را داره در زمانی که دخترم نیاز به حضورش داره. اعتراض هم میکنم جواب خاصی نمیگیرم. یکی از دلایلی که بچه دوم نمیارم همینه.»

پدر ۲۷ ساله پژوهشگر منطقه ۲۰: «من خیلی سر مرخصی به چالش خوردم. کارم خصوصی هست و بعضا راه میان ولی خیلی غر میزنن. ی بار سه روز سرکار نرفتم چون بچه و خانمم باهم مریض شدن و وقتی برگشتم کلی غر زدن که این چه وضعشه. مرخصی نمیدن.»

در قانون جوانی جمعیت، مرخصی والدشدن برای پدران در نظر گرفته نشده است. به همین جهت هر دستگاه با توجه به قوانین خود مدتی را برای مرخصی اختصاص می‌دهند. نادیده گرفتن نقش پدر، باعث می‌شود که فشار و سختی نگهداری کودک بر دوش مادر باشد. این مضاعف شدن سختی نگهداری فرزند برای مادران تأثیر بسیاری بر نگرش و ترجیحات آنان نسبت به فرزندآوری می‌گذارد. از لحاظ نظری، مرخصی والدینی با تصمیمات باروری زنان و زوجین رابطه مثبتی دارد، زیرا به والدین اجازه می‌دهد تا برای مراقبت از فرزند خردسال خود مدتی از محیط کار جدا باشند، بدون اینکه نیاز باشد قرارداد کاری‌شان را فسخ کنند (Sobotka and et al, 2021; 86). همانطور که در کدها استخراج شد در صورت همراهی، همسر زنان تمایل بیشتری به آوردن فرزند بعدی دارند. این همراهی، از طرفی بعد فرهنگی دارد که باید به مردان آموزش داده شود. از طرف دیگر، قوانین محل کار و ابعاد حمایتی که بتواند شرایط را برای حضور بیشتر پدران فراهم کند نیز بسیار موثر است. اما این مسئله در خصوص مرخصی برای پدران در قانون مورد غفلت واقع شده است.

محتوای ناکارآمد سیاست‌های فرهنگی

بعد فرهنگی قانون به مواردی همچون تبلیغات صداوسیما با همکاری سازمان تبلیغات اسلامی برای ساخت برنامه‌هایی با محتوای ترویج ارزشمندی فرزندآوری و اختصاص یک سوم ظرفیت تبلیغات راه‌ها و جاده‌ها به تبلیغ فرزندآوری اشاره داشته است.^۱ این دو مورد در طی این بازه زمانی که از تصویب قانون گذشته اجرایی شده است. بیشتر افرادی که با آنان مصاحبه صورت گرفت با یکی از این موارد روبه‌رو شده بودند. اما آنچه از محتوای این سیاست‌ها دریافت کرده بودند بر ترجیحات، نگرش و یا احساس آنان نسبت به فرزندآوری تأثیری نداشته است.

مادر ۲۳ ساله عکاس: «حس بدی نگرفتم ولی حس میکنم تأثیر نداره. فک میکنم خیلی این مدل تبلیغ ضایع است و مستقیمه»

۱. ماده (۳۲): وزارت راه و شهرسازی و کلیه شهرداری‌ها و دهیاری‌ها مکلفند در سطح شهرها، روستاها، راههای مواصلاتی و سایر اماکن عمومی، حداقل یک سوم ظرفیت اسمی سالانه تبلیغات محیطی که جهت تبلیغات فرهنگی در نظر گرفته شده است را به موضوع ازدواج، فرزندآوری، رشد جمعیت و تعالی نهاد خانواده اختصاص دهند.

ماده (۲۹): سازمان صدا و سیما موظف است حداقل ده درصد (۱۰٪) از بودجه اختصاص یافته به برنامه‌های تولیدی، پویانمایی، مستند، فیلم و سریال را به برنامه‌هایی با محوریت موضوع افزایش و جوانی جمعیت اختصاص دهد.

بنابراین محتوای نامناسب این تبلیغات نتوانسته تأثیری بر روی مخاطبان سیاست داشته باشد. سیاستگذاری فرهنگی مشکلات خاصی در ایران دارد. به عنوان نمونه کلی‌گویی و فرار از جزئیات در ایران بسیار شایع است (Moshbeki and Khademi, 2009). «در همین راستا می‌توان به عدم تدوین شاخص‌های قابل رصد و عملی نیز در آسیب‌شناسی سیاستگذاری فرهنگی یاد کرد. بخشی از علت این مسئله می‌تواند به دلیل فقدان جایگاه پژوهش و عدم استفاده از فراتحلیل‌های اجتماعی در این نوع سیاستگذاری باشد. جایگاه تحقیقات در سیاستگذاری‌های فرهنگی معلوم نیست. لذا عمدتاً بدون ارتباط با پژوهش‌ها شکل گرفته و یا تغییر می‌کنند. حتی در مورد پژوهش‌های صورت گرفته نیز نحوه گزینش، روش سنجش و قابلیت تعمیم تحلیل‌ها و نتایج آن‌ها مشخص نمی‌باشد و سلیقه‌ای صورت می‌گیرد. پژوهش‌های حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی در کشور زمانی به عنوان یک مؤلفه تأثیرگذار در سیاستگذاری به کار گرفته می‌شود که در قالب فراتحلیل با یکدیگر در ارتباط باشند. یعنی نقاط انفصال و اتصال پژوهش‌ها معین گردد و با الحاق آن‌ها به یکدیگر بتوان به نتایجی دست‌یافت که قابل استناد در برنامه‌ریزی‌ها می‌باشد (Moghtadaie and Azghandi, 2017). این آسیب‌ها در خصوص ابعاد فرهنگی قانون جوانی جمعیت نیز وجود دارد. به طوری که در مواد مربوطه تنها آمده‌است که برنامه‌های تلویزیونی و محتوای بنرهای تبلیغاتی در راستای تبلیغ و تشویق به فرزندآوری تولید شود. این اولین آسیب در سیاستگذاری فرهنگی یعنی کلی‌گویی و عدم ارائه شاخص‌های دقیق است.»

فرایندهای سیاستی چالش آفرین

یکی از مسائل مهمی که باعث کاهش تأثیرات سیاست‌های قانون جوانی جمعیت بر مخاطبان آن شده‌است، چالش‌ها و مشکلاتی است که مخاطبان سیاست در هنگام دریافت تسهیلات به آن برخوردند. این افراد اذعان داشته‌اند که اگر بدون وجود این مشکلات، تسهیلات را دریافت می‌کردند اثر بهتری بر روی نگرش و تصمیم آنان داشت. در همین راستا، به مهم‌ترین مشکلاتی که افراد در طی مصاحبه اشاره داشتند، پرداخته خواهد شد.

سلیقه‌ای برخورد کردن دستگاه‌های مجری

یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که افراد هنگام دریافت تسهیلات با آن روبه‌رو می‌شوند، سلیقه‌ای برخورد کردن دستگاه‌های مجری مواد قانونی است. به طوری که شرایط دریافت تسهیلات در متن قانون با آنچه سازمان‌ها و نهادهای مجری اتخاذ می‌کنند، مغایرت دارد. برای مثال، این مسئله در خصوص اعطای وام فرزندآوری توسط بانک‌ها وجود دارد. به طوری که در قانون اشاره شده که بانک‌ها موظف هستند وام فرزندآوری به واجدین شرایط با یک ضامن و بازپرداخت پس از شش ماه اعطا کنند. اما بانک‌ها برخلاف این ماده قانونی، شرایط دیگری همچون دوضامن رسمی، چک و سفته را برای اعطای وام قرار می‌دهند. همچنین در مواردی اقساط وام را از همان ماه اول دریافت می‌کنند.

پدر ۲۷ ساله منطقه ۲۰: «الان ی وام می‌خوام بگیرم اینا بیچاره کردن. ۳۰ میلیون می‌خوان بدن ۳۵ میلیون سفته میگیرن ضمانت حتما باید دولتی باشه و کسر از حقوق داشته باشه. ۴ ماهه اقدام کردیم تازه تونستیم مدارک رو ببریم بانک». این مسئله و زیرپا گذاشتن شرایط قانون و اعمال شرایط دستگاه و سازمان مورد نظر در خصوص مواد مربوط به دانشجویان پزشکی نیز به چشم می‌خورد. به طوری که طبق این قانون، مادران باردار و دارای فرزند زیر ۲ سال می‌توانند طرح پزشکی خود را دو سال به تعویق بیندازند. اما دانشجویانی که دارای این شرایط بودند، اذعان داشتند که برخلاف قانون، این مسئله برای افرادی که فرزند زیر دو سال دارند و یا باردار هستند اجرا نمی‌شود.

مادر ۳۱ ساله دانشجوی پزشکی: «طبق قانون به ازای هر بچه شش ماه کم میشه و میشه تا دو سالگی هم به تاخیر انداخت و براساس محل کار همسر میشه همونجا نزدیکی انداخت. بعد بچه‌های ما این فرم رو پر کردند و دادند به وزارت خانه ولی گفتن شامل حال شما نمیشه و برای کسانی هست که طرح عمومی رو نرفتند. ی سری هستند که متاهل هستند یا رتبه زیر ۵۰۰ کنکور

هستند طرح عمومی رو نمیرند. این تبصره تو قانون نیست ولی خود وزارت گذاشته و ما که طرح عمومی رفتیم باید بعد از تخصص مستقیم بریم طرح هر جایی که خودشون گفتن.»

گذاشتن شرط نرفتن به دوره عمومی در قانون وجود ندارد و در اینجا نیز دستگاه مجری برخلاف قانون، طبق سلیقه خود اقدام کرده است. بخشی از این مسئله به دلیل شرایطی است که دستگاه‌های مجری با آن روبه‌رو هستند. به طوری که در تهران ظرفیت پزشکی اشیاع است و مناطق دیگر به پزشک احتیاج دارند و این مسئله باعث می‌شود که نهاد مربوطه با این ماده قانونی همراه نشود. بنابراین همانطور که در رهیافت ممیزی اجتماعی، به عنوان مدل ارزیابی پژوهش به آن اشاره شده بود، نتایج سیاست تحت تأثیر فرایندهایی هستند که منابع را از گروه‌های هدف منحرف می‌سازد. در اینجا نیز منابعی که برای وام فرزندآوری و یا تسهیلات قانونی در نظر گرفته شده، به افراد اختصاص داده نشده است. در حال حاضر نیز طبق آخرین آمار، صف این وام به نیم میلیون رسیده است. بخشی از این مسئله به این دلیل است که بانک‌ها، منابع مالی که برای این وام مقرر شده را به افراد اختصاص نمی‌دهند. این مسئله ذیل ادبیات، انحراف از منابع در مدل رهیافت ممیزی اجتماعی جای می‌گیرد. بررسی عملکرد تسهیلات تولد فرزند نیز نشان می‌دهد از مجموع یک میلیون و ۲۸۳ هزار ثبت نام کننده تنها ۴۰ درصد خانواده‌ها موفق به دریافت تسهیلات شده اند. در مجموع می‌توان گفت عملکرد بانک‌های عامل در خصوص پرداخت تسهیلات یاد شده مثبت ارزیابی نمی‌شود (Arhami, 2021). بنابر ماده ۶۸ قانون جوانی جمعیت، تسهیلات ازدواج باید از محل پس‌انداز و جاری قرض الحسنه نظام بانکی پرداخت شود. حال باید بررسی کرد که رقم این منابع در بانک‌ها اکنون چه میزان است؟ این اعتبار براساس میانگین پنج‌ساله منابع حاصل از حساب‌های پس‌انداز و جاری قرض الحسنه مندرج در گزارش‌های تفریح بودجه دیوان محاسبات، در سال ۱۴۰۲، هزار میلیارد تومان برآورد می‌شود که این میزان حدود ۸ درصد منابع حساب‌های پس‌انداز و جاری قرض الحسنه را شامل می‌شود.^۱ اما بانک‌ها با سلیقه‌ای عمل کردن در این خصوص بخش قابل توجهی از این منابع را برای وام‌های مورد اشاره اختصاص نمی‌دهند. این در حالی است که پایگاه اقتصاد ۱۰۰، طی مطلبی به استناد گزارش خردادماه بانک مرکزی آورده است: «بانک‌های کشور در مجموع بیش از ۱۶۴ همت وام به کارکنان خود پرداخت کرده‌اند که این رقم بیش از میزان تسهیلاتی است که از سال گذشته تا خرداد امسال بابت ازدواج پرداخت شده است»^۲. همچنین طبق گزارش‌ها از ۱۰ بانکی که کمترین تسهیلات فرزندآوری را پرداخت کرده‌اند، ۹ بانک خصوصی بوده‌اند.^۳ در همین راستا بانک‌ها برخلاف تبصره ۱۶ قانون بودجه ۱۴۰۲ که به همه‌ی تسهیلات تکلیفی، شامل وام ازدواج، فرزندآوری، ساخت یا خرید و ودیعه مسکن، حداقل باید ۲۰۰ همت پرداخت شود عمل کرده و برای تخصیص اعتبار به وام فرزندآوری در هر بانک سقف تعیین کرده است.^۴ انحراف از منابعی که برای وام فرزندآوری باید اختصاص داده شود، باعث شده تا بانک‌ها شرایط سختی را برای اعطای وام در نظر بگیرند و به تعداد کمتری وام تخصیص دهند. از سوی دیگر تعیین کردن سهم برای هر بانک که برخلاف قانون بودجه است، منجر می‌شود که زمان تعیین شعبه از سوی سایت برای متقاضیان طولانی شود. بنابراین انحراف از منابع موجب ایجاد چالش‌های فراوانی در دریافت تسهیلات برای مخاطبین سیاست شده و تأثیرات مشوق‌ها را کاهش داده است. همچنین در برخی از موارد نیز با قراردادن شرایطی متفاوت از متن قانون، تسهیلات از گروه‌های هدف دور شده است. در راستای بررسی این چالش‌ها به ادبیات اجراپژوهی و نظریاتی که در ذیل آن وجود دارد نیز می‌توان رجوع کرد. سه نسل روش تئوریک متمایز برای مطالعه اجراپژوهی وجود دارد. مدل اول بالا به پایین است که بر توانایی تصمیم‌گیران و سیاستگذاران در موفقیت و اجرای سیاست‌ها تأکید دارد. در واقع اجرای بالا به پایین که بر این فرض استوار است که تصمیمات سیاستی از بالا اتخاذ و طی نظامی سلسله‌مراتبی و مدیریتی از سوی سطوح پایین‌تر دستگاه‌های اداری به اجرا درمی‌آید. این الگو، شکل ساده‌ای

1. <https://www.pishkhan.com/news/302262>

2. <https://www.alef.ir/news/4020523044.html>

3. <https://B2n.ir/k80992>

4. <https://www.cbi.ir/category/7226.aspx>

از اجرای دستورات است و معمولاً تنوع و تکثر دستگاه‌های اداری و پیچیدگی فرایند اجرا را در نظر نمی‌گیرد (Ashtarian and et al, 2016:6). اما در نقد این نظر، می‌توان به نظریه جانسون و او. کانر اشاره داشت. اکثر نوشته‌ها یا بطور ضمنی یا صریحاً فرض می‌کنند که سیاست‌هایی که اجرا نشده‌اند سیاست‌های صحیحی هستند و به دنبال این هستند که چگونه رفتار مجری سیاست را کنترل کنند. مقاله جانسون و او. کانر شواهدی را ارائه می‌دهد مبنی بر اینکه کارکنان سطوح پایین‌تر در واقع دستورالعمل‌های سیاست‌گذاری را تغییر داده یا نادیده می‌گیرند. آن‌ها به صورت کاملاً عمدی متناقض با اهداف سیستم بزرگتر رفتار می‌کنند (همان، ۱۷)».

رفتار ناشایست و منفی در مقابل اعطای تسهیلات

دیگر مسئله مهم در فرایند اجرا، رفتارهای منفی و ناشایستی بود که افراد از سوی مسئولین دستگاه‌های مجری هنگام دریافت مشوق‌ها با آن روبه‌رو شده بودند. این برخورد باعث می‌شود که حتی اگر افراد مشمول قانون این مشوق‌ها را دریافت کنند، تأثیرات سیاست کاهش پیدا می‌کند. در برخی از موارد افراد با مواجهه این رفتارها ترجیح می‌دادند که از تسهیلات استفاده نکنند. این چالش بیشتر برای مادران شاغل و دانشجو پیش آمده‌است.

مادر ۳۴ ساله مدرس دانشگاه: «محل کار من از این جهت خیلی خوبه ۹ ماه کامل رو میدن مرخصی زایمان و کاهش ساعت کاری برای خانم‌هایی که فرزند زیر ۶ سال دارند هم میدون. اما این جو هست که خانم‌ها کامل استفاده کنن نگاه محل کار منفی میشه سعی میکنن استفاده نکنن کامل. مثلاً من سعی کردم زودتر ارتباط بگیرم یا همکارم از کاهش ساعت کاری استفاده نمیکنه که نگن کم کار میکنه. خیلی نگاه‌های محل کارم سنگینه و سخته بچه چهارم بیارم و غیرعادی هست به دفعات زیاد کسی دو یا سه بار از مرخصی زایمان استفاده کنه زیاده.»

در ذیل این مسئله باید به مفهوم **تبدیل منابع** اشاره داشت. «تبدیل منابع زمانی رخ می‌دهد که منابع و دریافت واقعی آن‌ها توسط گروه هدف ممکن است کاملاً یکسان باشند ولی معنا و مفهوم این منابع برای مجریان برنامه از یکسو و گروه‌های هدف از سوی دیگر کاملاً متفاوت در نظر گرفته شود. بدین ترتیب چنانچه معنا و مفهوم منابع برای هر کدام از این دو گروه واقعاً متفاوت باشد، پس این امکان وجود دارد که آنچنان تبدیل و تغییری در منابع ایجاد شده باشد که تأثیرات آن‌ها را بر بهره‌مندان مورد نظر افزایش داده و یا کم کرده باشد (Dunn, 2018). در اینجا نیز معنا و مفهومی که مجریان و گروه‌های هدف از منابع دریافت می‌کنند، متفاوت است. این معنای متفاوت باعث می‌شود که مجریان به سمت رفتارهای نادرست سوق پیدا کنند. در این صورت نیز هدف سیاست که حمایت از مادران شاغل و دانشجو است، به دست نمی‌آید. بنابراین از میزان تأثیر سیاست بر گروه هدف می‌کاهد.»

عدم اطمینان به تسهیلات دولتی

یکی دیگر از مؤلفه‌هایی که از متن مصاحبه‌ها استخراج شد، عدم اطمینان افراد به تسهیلات دولتی بود. به طوری که قانون برای فرزندان دوم و سوم به بعد، تسهیلات بیشتری همچون اعطای زمین و خودرو در نظر گرفته‌است، اما مصاحبه‌شوندگان اذعان داشته‌اند که با وجود این تسهیلات مالی، حاضر نیستند فرزند بعدی را به دنیا بیاورند و یا زمان فرزندآوری خود را کوتاه کنند. یکی از مهم‌ترین دلایل آنان در این رابطه عدم اطمینان از ارائه این تسهیلات توسط دولت بود.

مادر ۳۲ ساله منطقه ۱۴: «اعتماد ندارم زمین بدهند. چون معلوم نیست کجا زمین میدهند. ی وام رو اینقدر سخت دادن چه برسه به زمین.»

پدر ۲۹ ساله منطقه ۱۸: «خیر چون این زمین قراره چطور و کی ساخته بشه این زمین رو معلوم نیست کجا میدن، توی کدوم کوه و بیابون و اصلاً بشه ساخت یا نه.»

چالش‌های دریافت تسهیلاتی نظیر وام بانکی و ماشین، باعث شده تا افراد به تسهیلات دیگری که دولت ارائه می‌دهد، اطمینان نداشته باشند. هرچند که مسکن جزو دغدغه‌های اصلی آنان؛ درخصوص فرزندآوری است. به طوری که افراد به خصوص اقشار متوسط و ضعیف جامعه در طی مصاحبه مسکن را یکی از چالش‌های اساسی برای بحث فرزندآوری می‌دیدند. همچنین در پژوهشی که به بررسی چالش‌های اجرای قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت پرداخته، دو مؤلفه ابهام در سیاستگذاری‌های تشویقی و بی‌اطمینانی به سیاست‌های دولتی به دست آمده است. نگرانی از تغییر این سیاست‌ها با تغییر دولت و همچنین تجربه عدم موفقیت در بهرمندی از مشوق‌ها در سال‌های گذشته باعث شده تا افراد نتوانند به مشوق‌ها و سیاست‌های جدید و اجرایی شدن آن‌ها اطمینان داشته باشند (Shams-Ghahfarokhi and et al, 2022). در همین راستا می‌توان به این نکته نیز اشاره داشت که «میزان دسترسی به وام مسکن و قیمت‌های مسکن بر باروری و به ویژه بر تولد فرزند اول تأثیر می‌گذارد. فشار هزینه‌های تأمین مسکن، تأثیر منفی بر باروری داشته است. کلارک^۱ نشان می‌دهد زندگی در کلان شهرهای با بازار گران قیمت مسکن در مقایسه با بازارهای ارزان قیمت مسکن، سبب تأخیر در وقوع تولدهای اول، به طور متوسط به مدت سه تا چهارسال در ایالات متحده آمریکا شده است (Sobotka and et al, 2021:32)».

عدم ارائه راه حل و سیاست کارآمد در مقابل پیچیدگی‌ها و شرایط ساختاری دستگاه‌ها

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در فرایند تصویب قانون جوانی جمعیت وجود دارد، عدم ارائه راه حل کارآمد برای مشکلات است. به طوری که سیاستگذار فهم مناسبی از نیازهای فرزندآوری داشته اما به دلیل اینکه برخی از شرایط و پیچیدگی‌های ساختاری دستگاه‌ها را در نظر نگرفته، یا سیاست اجرا نشده و یا در صورت اجرا شدن، پیامدهای منفی داشته است. این مسئله مهم در خصوص تسهیلات مربوط به مادران دانشجو به چشم می‌خورد. یک نمونه آن، کاهش شیفیت دانشجویان پزشکی است. برای دانشجویان پزشکی که مادر می‌شود این حجم از شیفیت در ماه زیاد است و قانون در نظر گرفته تا نوبت شب کاری دانشجو مادر باردار و در ایام شیرخوار بودن فرزند کاهش یابد. اما زمانی که دانشجو مادر از این کاهش شیفیت استفاده می‌کند، یک نیرو کم می‌شود. در این صورت، فشار کار بر دیگر دانشجویان می‌آید. این مسئله باعث می‌شود که رفتار نامناسبی با مادر دانشجو در دیگر موقعیت‌ها شود و جو سنگینی برای او به وجود آید.

مادر ۳۲ ساله دانشجوی پزشکی: «مشکلش اینکه جایگزین ندارند. ی چیزی هست بین رزیدنت‌ها که می‌فروشون کشیک‌ها و من ۶ میلیون پول دادم بچه‌ها صداشون درنیاد. من به جای ۵ کشیک ۳ تا واستادم خیلی بهتر بود و به مشکل نمی‌خوردم. از طرف آموزش و مدیر گروه جو بهتر شده ولی جو بین بچه‌ها بدتر شده و میگن ما که باردار نیستیم بار بقیه می‌وفته روی ما. همین قانونا که اصلاح بشه به چیزهای خوبی اشاره کردن ولی راهکار خوبی ندادن. مثلاً کشیک کم شه از چه راهی و جایگزینی؟»

همچنین در خصوص مسئله امکان آموزش مجازی برای مادران دارای فرزند زیر ۳ سال نیز این مسئله به چشم می‌خورد. یک مشکل در راستای اجرای این قانون، نبود زیرساخت‌های ضروری برای اجرا شدن این ماده قانونی است. برای مثال چطور یک استاد، همزمان به صورت حضوری و مجازی درس برگزار کند. نکته بعدی تجربه‌ای است که دانشگاه از آموزش مجازی دارد. به طوری که نظام آموزش عالی معتقد است که در این دوران، مجازی شدن دانشگاه‌ها کیفیت ارائه دروس و سطح علمی دانشجویان را کاهش داد. این مسئله نیز باعث می‌شود، نهاد آموزش عالی این ماده قانونی را اجرا نکند. مسئله دیگر این است که برخی از دروس عملی، امکان ارائه آموزش مجازی ندارند. در این صورت نیز امکان اینکه دانشجو به صورت غیرحضوری درس را بگذراند وجود ندارد. بنابراین کلیت مسئله یعنی امکان فراهم کردن آموزش منعطف برای مادران دانشجو، در قانون وجود دارد اما راه حل و ابزار سیاستی درستی اتخاذ نشده است. درخصوص کاهش شیفیت برای مادران باردار و دارای فرزند شیرخوار نیز این مسئله وجود دارد. گاهی اوقات اجرای یک سیاست تأثیرات مثبت بر حل مسئله اصلی یا بر روی گروه هدف دارد، اما این امکان نیز وجود دارد

1. Clark

که به ایجاد مشکلاتی جدید یا تأثیراتی نامطلوب بر حوزه‌های دیگر منجر شود (Malekmohammadi, 2015:87). به طوری که در اینجا نادیده‌انگاری کاهش ظرفیت شیفت دانشجویان پزشکی باردار و دارای فرزند شیرخوار، باعث شده تا فشار کاری مضاعفی بر روی دیگر دانشجویان وارد شود. این فشار مضاعف نیز منجر به ایجاد نگاهی منفی برای دانشجویان باردار یا دارای فرزند شیرخوار شده‌است.

نتیجه‌گیری

طبق مدل رهیافت ممیزی اجتماعی در این مقاله برای بررسی تأثیرات یک سیاست بر جامعه هدف، ورودی‌ها و فرایندهای سیاستی مورد بررسی قرار گرفت. نتیجه این ارزیابی نشان می‌دهد، قانون به جهت ورودی‌های نامناسب سیاستی، نتوانسته‌است بر نگرش و ترجیحات افراد نسبت به فرزندآوری تأثیر گذارد. ذیل این مفهوم، سه مؤلفه کافی نبودن ابعاد مالی سیاست‌ها نسبت به وضعیت اقتصادی، دربرنگرفتن نیازهای اساسی فرزندآوری و محتوای ناکارآمد سیاست‌های فرهنگی و عدم توجه به مهم‌ترین دلایل عدم فرزندآوری استخراج شد. مؤلفه اول نشان می‌دهد، بخش‌های مالی اجرا شده قانون همچون وام ازدواج و دریافت ماشین با قیمت کارخانه دغدغه هزینه‌های فرزندآوری شامل هزینه‌های مراقبتی و پزشکی بارداری و زایمان، نگهداری فرزند در بدو تولد همچون پوشک، شیرخشک و دارو و الزامات دیگری مانند، آموزش، مسکن را مرتفع نکرده و تأثیری در نگرش آنان نداشته‌است. در مؤلفه دربرنگرفتن نیازهای اساسی فرزندآوری نیز ضعف در سیاست‌های مربوط به هزینه‌های بارداری و زایمان، سیاست‌های مربوط به نگهداری کودکان و والدشدن پدران وجود دارد که این مسئله نیز باعث شده تا ورودی‌های سیاستی نتواند تأثیری بر نگرش و ترجیحات افراد داشته‌باشد. سیاست‌های فرهنگی نیز به شدت کلی، مستقیم و بدون شاخص‌گذاری بوده که در این مورد نیز بر مخاطبان خود اثری نداشته‌است. مفهوم بعدی که در مدل رهیافت ممیزی اجتماعی وجود دارد، فرایندهای سیاستی است. در این بخش نیز به جهت سلیقه‌ای برخورد کردن دستگاه‌ها همچون بانک مرکزی که برخلاف قانون، بودجه مورد نیاز به وام فرزندآوری را به مخاطبان ارائه نداده و انحراف منابع رخ داده و تأثیر مشوق مالی وام فرزندآوری را کاهش داده‌است. در مفهوم تبدیل منابع نیز رفتار ناشایست و منفی در مقابل اعطای تسهیلات باعث شده تا تأثیرات سیاست را بکاهد. عدم اطمینان به تسهیلات دولتی نیز باعث می‌شود تا مشوق‌هایی همچون اعطای زمین برای فرزند سوم، بیشتر افراد را به آوردن فرزندان ترغیب نکند. آخرین مؤلفه این بخش، عدم ارائه راه‌حل و سیاست کارآمد در مقابل پیچیدگی‌ها و شرایط ساختاری دستگاه‌ها است. این مسئله باعث شده تا برخی از مواد قانون اجرا نشوند و یا در صورت اجرا شدن، پیامدهای منفی بر گروهی از مخاطبان قانون داشته‌باشند. در نهایت باید گفت با توجه به این نتایج، جهت کارآمدسازی قانون که یکی از ویژگی‌های رهیافت ممیزی اجتماعی است می‌توان به پیشنهادات ذیل اشاره داشت: در بخش ورودی‌های سیاستی، در راستای مواد قانون می‌توان به ارائه طرح‌های حمایتی از مهم‌ترین دغدغه‌های فرزندآوری همچون مراکز نگهداری فرزند برای زنان خانه‌دار پرداخت. در بخش تسهیلات والدشدن برای دانشجویان نیز می‌توان به گسترش ارائه واحدهای تابستانی در راستای معطوف کردن زمان دانشجویان و کاهش فشار درسی در ترم‌های اصلی به طوری که دانشجویان متأهل به‌جای آنکه در بازه زمانی چهارماه ترم اصلی با حجم زیادی از دروس روبه‌رو شوند، بتوانند در ترم‌های تابستانی بخشی از این دروس را بگذرانند تا از حجم فشار درسی در ترم‌های اصلی کاسته شود. این مسئله به‌خصوص برای مقاطع تکمیلی ارشد و دکتری که باید مقاله و پروژه درسی ارائه دهند، اولویت بیشتری دارد (Hasani Sadi, 2023). همچنین قوانینی برای مرخصی والدشدن پدران و آسان‌ساختن گذراندن خدمت سربازی برای پدران می‌تواند اثرگذار باشد. در بخش سیاست‌های فرهنگی نیز باید با احصا مهم‌ترین گره‌های ذهنی افراد نسبت به فرزندآوری، به تولید محصولات فرهنگی قوی و غیرمستقیم پرداخت. در واقع «ابزارهای سیاستی مکانیزمی هستند که با آن ایده‌ها و اهداف سیاستی به اقدام سیاستی مورد نظر تبدیل می‌شوند و پل ارتباطی اهداف و نتایج و مسیر لازم برای اجرای سیاست هستند. انتخاب ابزارهای سیاستی تحت تأثیر عوامل متعددی همچون محیط سیاست، اهداف سیاست، موضوع سیاست، ساختار حکمرانی و ویژگی‌های ابزار قرار خواهد گرفت (Luo & Zhang, 2020)».

بنابراین ذیل مفهوم انحراف از منابع باید تعارض منافی که در برخی از بخش‌ها همچون بانک مرکزی رخ داده و منابع مورد نیاز برای اعطای وام‌ها تخصیص داده نشده، حل شود. همچنین برای بخش تبدیل منابع می‌توان ارزشمندی فرزندآوری و اقتناع افکار مجریان نسبت به این مسئله که ارائه خدمات به مادران و یا پدران در جهت فرزندآوری از کیفیت و کارآمدی افراد نمی‌کاهد، پرداخت.

References

1. Arhami, Asiye. (2023). Examining the eight-month performance of granting loan facilities for marriage and childbearing Subject of registration "16" budget law of 1401, Islamic Parliament Research Center Of The Islamic Republic Of IRAN. [In Persian]
2. Ashtarian, Kiomars, keshvardost, Samaneh, Asadi Keshe, Ali Akbar, Panahi, Adel (2017) policy implementation in iranian policy making policy. Tehran: policy publication. [In Persian].
3. Becker, G. (1960) An Economic analysis of fertility. National of economic research.
4. Dunn, William (2018) Public Policy Analysis An Integrated Approach, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315181226>
5. Dehghanian, hamid, Salimi, Ali (2021) Methodological explanation of realist interview. Methodology of Social Sciences and Humanities . Volume 26, Issue 105 .[In Persian]
6. Fischer Frank, Gerald J. Miller, and Mara S. Sidney Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods, Routledge. 2006.
7. Gray Edith, Reimondos Anna, Azarri Ester, Breunig Robert, Zhang Jacquel Yn, Biddle Nicholas, Gray Matthew (2022) Impacts on policies on fertility rates. Australian National University
8. Ghamami, M., Mohajeri, M., javid, M. J., & Hekmatnya, M. (2020). Pathology of Demographic Legislative Policies of the Islamic Republic of Iran and Presentation of Desirable Indicators. Women's Strategic Studies, 22(86) [In Persian] 10.22095/JWSS.2020.202681.2140
9. Greenhalgh T, Wong G, Jagosh J, et al Protocol—the RAMESSES II study: developing guidance and reporting standards for realist evaluation BMJ Open 2015;5:e008567. doi: 10.1136/bmjopen-2015-008567
10. Hasanisadi, Zohreh, (2023) The survey of impact of higher education system on institution of family focusing educationl regulations and welfare services. Islamic Parliament Research Center Of The Islamic Republic Of IRAN. [In Persian] 20.1001.1.29809525.1402.31.7.33.6
11. International labour organization. (2015). BASIC PRINCIPLES OF MONITORING AND EVALUATION.
12. Kalantari, S., Abbaszadeh, M., Aminmozafari, F., & Rakeibonab, N. (2010). The Sociological Study of Attitude to Child bearing and it's some related Factors (Case study: married youth in Tabriz City). Journal of Applied Sociology, 21(1), 83-104. [In Persian]
13. Luo, D. and Zhang, Y. (2020) Policy Tool Model and Its Application in the Governance of Characteristic Towns. Open Journal of Social Sciences, 8.
14. momeni rad, A. (2013). Qualitative content analysis in research tradition: nature, stages and validity of the results. Quarterly of Educational Measurement, 4(14) [In Persian] https://jem.atu.ac.ir/article_92.html
15. Malekmohammadi, Hamid Reza (2015) Basic and Principles of public Policy Making. Tehran, Samt. [In Persian]
16. May Jojn F (2018) Word population policies. Tehran, Foroutan, Y (Translator), National population studies and comperhensive management institute. [In Persian]
17. Modiri, F., & Razeghi-Nasrabad, H. B. (2015). A Study on the Relationship between Religiosity and Fertility Intention in Tehran. Journal of Population Association of Iran, 10(20), 128-163. [In Persian]
18. Moghtadaie, M., & Azghandi, A. (2016). Pathology of Cultural Policy Making in Islamic Republic of Iran. Political Science Quarterly, 12(34) [In Persian] https://psq.karaj.iau.ir/article_528290.html
19. Mohammadi, M., & Rastergarkhaled, A. (2015). Cultural changes, and reduce fertility in Iran (Based on second analyze of data of Iranian eTMs survey values and attitudes). Journal of Applied Sociology, 26(2), 159-180. [In Persian] https://jas.ui.ac.ir/article_18400.html?lang=en#:~:text=20.1001.1.20085745.1394.26.2.10.6
20. Moshbeki, A, Khademi, A (2009) Pathological investigation of Iran's cultural policies and policies after the Islamic revolution. Research letter, 4(14). [In Persian] <https://ensani.ir/fa/article/281077>
21. Neizi, M., torenjipoor, F., noruzi, M., & asgarikaveri, A. (2016). Meta-Analysis of Social Factors Affecting Fertility in Iran Mohsen Niazi[1] , Fatemeh Torenjipoor[2] , Mylad Nrvzy[3] Asma Asghari Kvyry[4] Received: 27/11/2015 Accepted: 12/11/2016. Social Development & Welfare Planning, 7(29), 69-119. [In Persian] doi: 10.22054/qjdsd.2016.7886
22. Rastgar Agah, M. (2023). Statistical strategies for objectifying theoretical saturation in qualitative studies. Quarterly of Educational Measurement, 14(53) [In Persian] <https://civilica.com/doc/1802122/>
23. Rambod, M. (2018). Interviewing: The most Common Methods of Data Collection in Qualitative Studies. Sadra Medical Journal, 6(4) [In Persian] https://smsj.sums.ac.ir/article_44740.html?lang=en
24. Sadeghi R, Zanjari N. (2017). The Inequality of Development in the 22 Districts of Tehran Metropolis. refahj. 17(66) [In Persian] <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-3026-fa.html>
25. Seyed-Emami, Kavous (2020) political science research . Tehran, Imam Sadiq University .[In Persian]
26. Shahabadi, Z., Saraei, H., & Khalajabadi Farahani, F. (2014). Role of Individualism on Fertility Intention among Women Who are about to Marry (The Case of Neishabour City). Journal of Population Association of Iran, 8(16), 29-54. [In Persian] 20.1001.1.1735000.1392.8.16.2.9
27. Shams Gahfarokhi, F., Askari-Nodoushan, A., Eini-Zeinab, H., Ruhani, A., & Abbasi-Shavazi, M. J. (2022). At the Crossroad of Decision to Have Children: An Analysis of Individual and Social Childbearing Challenges in the Context of Low Fertility in Isfahan. Journal of Applied Sociology, 33(4) .[In Persian] 10.22108/JAS.2022.132711.2269
28. Sobotka Tomas, Matysiak Anna, Brzozwska Zuzanna (2021) Policy Responses to Low Fertility. Sadeghi, R, Bagi, M (Translators). Tehran, National population studies and comperhensive management institute. [In Persian]
29. Soroush, M., & Bahrani, S. (2013). A study of relationship between religiosity, sex role attitude, attitude toward children and ideal and actual number of children. Woman in Development & Politics, 11(2), 189-208. doi: 10.22059/jwdp.2013.36089